

σεις στον χρόνο και στον χώρο, εφόσον σε καμία από αυτές τις περιπτώσεις ο νους δεν μπορεί να υπερβεί αυτό που είναι άμεσα παρόν στις αισθήσεις για να ανακαλύψει την πραγματική ύπαρξη ή τις σχέσεις μεταξύ των αντικειμένων. Μόνο η αιτιότητα μπορεί να παράγει μια τέτοια σύνδεση, καθώς μας διασφαλίζει από την ύπαρξη ή την ενέργεια ενός αντικειμένου ότι αυτό ακολουθήθηκε ή προηγήθηκε μιας άλλης ύπαρξης ή ενέργειας. Οι άλλες δύο σχέσεις δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν σε συλλογισμούς, παρά μόνο στο βαθμό που τους επηρεάζουν ή επηρεάζονται από αυτούς. Δεν υπάρχει τίποτα σε οποιαδήποτε αντικείμενα που να μας πείθει ότι αυτά είτε βρίσκονται πάντα σε μια απόσταση είτε εφάπτονται πάντα. Και, όταν από την εμπειρία και την παρατήρηση ανακαλύπτουμε ότι η εν λόγω σχέση τους είναι αμετάβλητη, πάντα συμπεραίνουμε ότι υπάρχει κάποια κρυφή αιτία που τα διαχωρίζει ή τα ενώνει. Το ίδιο ισχύει και για την ταυτότητα. Εύκολα οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ένα αντικείμενο παραμένει ίδιο, παρ' όλο που άλλοτε είναι παρόν και άλλοτε απόν στις αισθήσεις, και αποδίδουμε σε αυτό ταυτότητα παρά τη διακοπή της αντίληψης, πράγμα που σημαίνει πως υποθέτουμε ότι, εάν είχαμε κρατήσει τα μάτια ή τα χέρια μας πάνω του συνεχώς, θα αποκομίζαμε μια αμετάβλητη και αδιάκοπη αντίληψη. Όμως το συμπέρασμα αυτό, που υπερβαίνει τις εντυπώσεις των αισθήσεων, μπορεί να θεμελιωθεί μόνο πάνω στη σχέση αιτίας και αποτελέσματος. Διαφορετικά, δεν μπορούμε να έχουμε καμία βεβαιότητα ότι το αντικείμενο δεν αλλάζει στο μεταξύ, όσο και εάν το νέο αντικείμενο μπορεί να μοιάζει με αυτό που ήταν προηγουμένως παρόν στις αισθήσεις. Όποτε ανακαλύπτουμε μια τέτοια τέλεια ομοιότητα, εξετάζουμε εάν αυτή χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο είδος αντικειμένων ή εάν είναι δυνατόν ή πιθανόν κάποια αιτία να παράγει την αλλαγή και την ομοιότητα. Ανάλογα με τα συ-

μπεράσματά μας σχετικά με τις αιτίες και τα αποτελέσματα σχηματίζουμε την κρίση μας όσον αφορά την ταυτότητα του αντικειμένου.

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι από τις τρεις σχέσεις οι οποίες δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από τις ιδέες η μόνη που παγαίνει πέρα από τις αισθήσεις μας και μας πληροφορεί για υπάρξεις και για αντικείμενα τα οποία δεν βλέπουμε και δεν αισθανόμαστε είναι η αιτιότητα. Αυτή είναι και η σχέση που θα επιδιώξουμε να διερευνήσουμε πλήρως πριν αφήσουμε το ζήτημα της νόησης.

Για να κάνουμε μια σωστή αρχή, πρέπει να εξετάσουμε την ιδέα της αιτιότητας και να δούμε από πού προέρχεται. Είναι αδύνατον να προβούμε σε ορθούς συλλογισμούς εάν δεν κατανοήσουμε πλήρως την ιδέα πάνω στην οπδία συλλογίζομαστε, και είναι αδύνατον να κατανοήσουμε πλήρως μια ιδέα χωρίς να εντοπίσουμε την προέλευσή της και να εξετάσουμε την πρωταρχική εντύπωση από την οποία προέρχεται. Η εξέταση της εντύπωσης προσδίδει σαφήνεια και καθαρότητα στην ιδέα, και η εξέταση της ιδέας προσδίδει σαφήνεια και καθαρότητα σε ολόκληρο τον συλλογισμό μας.

Ας πάρουμε, λοιπόν, δύο οποιαδήποτε αντικείμενα τα οποία θεωρούμε αιτία και αποτέλεσμα και ας τα εξετάσουμε από όλες τις απόψεις, για να ανακαλύψουμε εκείνη την εντύπωση που παράγει την ιδέα μιας τόσο θαυμαστής συνέπειας. Αμέσως αντιλαμβανόμαστε ότι δεν πρέπει να την αναζητήσουμε σε κάποια από τις επιμέρους ποιότητες των αντικειμένων, και αυτό γιατί, όποια ποιότητα και εάν επιλέξουμε τυχαία, θα βρούμε κάποιο αντικείμενο που δεν τη διαθέτει αλλά, παρ' όλα αυτά, μπορεί να υποδειχθεί ως αιτία ή αποτέλεσμα κάποιου πράγματος. Πράγματι, κάθετι υπαρκτό, εσωτερικά ή εξωτερικά, μπορεί να θεωρηθεί είτε αιτία είτε αποτέλεσμα, αν και είναι σαφές ότι δεν μπορεί να γίνει λόγος για κάποια συγκεκριμένη ποιότητα που να διαθέτουν όλα

τα όντα και η οποία να τους δίνει τη δυνατότητα να λάβουν αυτόν τον χαρακτηρισμό.

Η ιδέα της αιτιότητας, λοιπόν, θα πρέπει να προέρχεται 6 από κάποια σχέση ανάμεσα στα αντικείμενα, και αυτή τη σχέση θα πρέπει να προσπαθήσουμε να ανακαλύψουμε. Κατ' αρχάς, διαπιστώνουμε ότι τα αντικείμενα που θεωρούνται αιτίες ή αποτελέσματα είναι συναφή και ότι τίποτα δεν μπορεί να επενεργήσει σε έναν χρόνο και έναν χώρο που να απέχει έστω και λίγο από αυτούς της ύπαρξής τους. Αν και μερικές φορές δίνεται η εντύπωση ότι αντικείμενα που βρίσκονται σε απόσταση μπορεί να παράγουν το ένα το άλλο, κατόπιν προσεκτικής εξέτασης συνήθως ανακαλύπτουμε ότι αυτά συνδέονται με μια αλυσίδα από αιτίες συναφείς τόσο μεταξύ τους όσο και προς τα δύο απομακρυσμένα αντικείμενα. Ακόμη και εάν σε μερικές περιπτώσεις δεν μπορούμε να ανακαλύψουμε αυτή τη σύνδεση, υποθέτουμε ότι είναι υπαρκτή. Συνεπώς μπορούμε να θεωρήσουμε τη σχέση της ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ ουσιώδη για αυτήν της αιτιότητας, ή τουλάχιστον να υποθέσουμε ότι ισχύει κάτι τέτοιο –πράγμα που συμφωνεί και με τη γενική άποψη που επικρατεί–, μέχρι να βρούμε μια πιο κατάλληλη ευκαιρία¹ να αποσαφηνίσουμε αυτό το ζήτημα, εξετάζοντας ποια αντικείμενα είναι ή δεν είναι επιδεκτικά αντιπαράθεσης και σύζευξης.

Η δεύτερη σχέση που θα ήθελα να επισημάνω ως ουσιώδη 7 για τις αιτίες και τα αποτελέσματα δεν είναι τόσο καθολικά αποδεκτή, αλλά συχνά τίθεται υπό αμφισβήτηση. Πρόκειται για τη χρονική ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ της αιτίας έναντι του αποτελέσματος. Κάποιοι ισχυρίζονται ότι δεν είναι πάντα απαραίτητο η αιτία να προηγείται του αποτελέσματος, αλλά ότι κάθε αντικείμενο μπορεί να ασκεί την παραγωγική του ποιότητα από την πρώτη στιγμή της ύπαρξής του, προκαλώ-

ντας ένα άλλο αντικείμενο ή μια ενέργεια συγχρόνως προς αυτό. Ωστόσο, εκτός από την εμπειρία, που στις περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται να αντιφάσκει με αυτή την άποψη, μπορούμε να εδραιώσουμε τη σχέση της προτεραιότητας με βάση ένα είδος συναγωγής ή συλλογισμού. Ένα καλά εδραιωμένο αξίωμα τόσο στη Φυσική όσο και στην Ηθική Φιλοσοφία είναι ότι ένα αντικείμενο που υφίσταται για κάποιο χρονικό διάστημα σε πλήρη τελείωση χωρίς να παράγει κάποιο άλλο δεν συνιστά από μόνο του αιτία, αλλά συνεπικουρείται από μια άλλη αρχή, η οποία το ωθεί να βγει από την κατάσταση της αδράνειας και να ασκήσει την ενέργεια την οποία είχε κρυμμένη. Τώρα, εάν μια αιτία μπορεί να εκδηλώνεται συγχρόνως προς το αποτέλεσμά της, αυτό συνεπάγεται, σύμφωνα με το παραπάνω αξίωμα, ότι για όλες πρέπει να ισχύει το ίδιο, καθώς οποιαδήποτε καθυστερεί την επενεργειά της έστω και για μια στιγμή μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν ασκείται η ίδια στο συγκεκριμένο χρόνο στον οποίο θα έπρεπε να είχε επενεργήσει, συνεπώς δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αιτία. Όμως, εάν αποδεχόμασταν κάτι τέτοιο, η συνέπεια δεν θα ήταν τίποτα λιγότερο από την καταστροφή της διαδοχής των αιτιών που παρατηρούμε στον κόσμο, άρα στην πραγματικότητα θα μιλούσαμε για τον απόλυτο εκμηδενισμό του χρόνου. Και αυτό γιατί, εάν μια αιτία ήταν σύγχρονη με το αποτέλεσμά της, το οποίο, με τη σειρά του, θα ήταν σύγχρονο με το δικό του αποτέλεσμα κ.ο.κ., είναι σαφές ότι δεν θα υπήρχε διαδοχή, συνεπώς όλα τα αντικείμενα θα έπρεπε να συνυπάρχουν την ίδια στιγμή.

Εάν αυτό το επιχείρημα ακούγεται ικανοποιητικό, έχει 8 καλώς. Εάν όχι, παρακαλώ τον αναγνώστη να μου επιτρέψει την ίδια ελευθερία της οποίας έκανα χρήση στην προηγούμενη περίπτωση και να το θεωρήσω τέτοιο, διότι θα ανακαλύψι ότι το ζήτημα δεν είναι τόσο μεγάλης σημασίας.

Έτσι, έχοντας ανακαλύψει ή υποθέσει ότι οι σχέσεις της 9

1. Μέρος IV, κεφ. V.

• *συνάφειας* και της *διαδοχής* είναι ουσιώδεις για τις αιτίες και τα αποτελέσματα, συνειδητοποιώ ότι έχω φτάσει σε αδιέξοδο και ότι δεν μπορώ να προχωρήσω περαιτέρω στην εξέταση μίας μόνο περίπτωσης αιτίας και αποτελέσματος. Η κίνηση ενός σώματος θεωρείται αποτέλεσμα της ώθησης από την κίνηση ενός άλλου. Εάν όμως εξετάσουμε τα δύο αυτά αντικείμενα με τη μέγιστη προσοχή, το μόνο που θα δούμε θα είναι το ένα να πλησιάζει το άλλο και την κίνησή του να προηγείται της κίνησης του άλλου, χωρίς όμως να μεσολαβεί ένα αισθητό χρονικό διάστημα. Είναι μάταιο να ταλαιπωρηθούμε με περαιτέρω σκέψη και αναστοχασμό πάνω σε αυτό το ζήτημα. Δεν μπορούμε να προχωρήσουμε περαιτέρω εξετάζοντας αυτή την επιμέρους περίπτωση.

Από την άλλη, εάν κάποιος εγκατέλειπε αυτή την επιμέρους περίπτωση και επιχειρούσε να ορίσει την αιτία λέγοντας απλώς ότι είναι κάτι που παράγει κάτι άλλο, είναι προφανές ότι στην ουσία δεν θα έλεγε τίποτα. Διότι τι εννοεί με τη λέξη «παραγωγή»; Μπορεί να δώσει κάποιον ορισμό της που να μην είναι ίδιος με αυτόν της αιτιότητας; Εάν μπορεί, θα επιθυμούσα να το κάνει. Εάν δεν μπορεί, τότε έχει μπλεχτεί σε έναν φαύλο κύκλο και δίνει έναν συνώνυμο όρο αντί για έναν ορισμό.

Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να αρκεστούμε στη συνάφεια και στη διαδοχή, θεωρώντας ότι αυτές οι δύο σχέσεις παρέχουν μια ολοκληρωμένη ιδέα της αιτιότητας; Με κανέναν τρόπο! Ένα αντικείμενο μπορεί να είναι συναφές και να προηγείται ενός άλλου χωρίς να θεωρείται αιτία του. Υπάρχει μια ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΣΥΝΔΕΣΗ που πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν, και η σχέση αυτή είναι πολύ μεγαλύτερης σπουδαιότητας από οποιαδήποτε από τις δύο προαναφερθείσες.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει και πάλι να εξετάσουμε το αντικείμενο από όλες τις πλευρές, για να διερευνήσουμε τη φύση αυτής της αναγκαίας σύνδεσης και να εντοπίσουμε την

εντύπωση ή τις εντυπώσεις από τις οποίες μπορεί να προέρχεται η ιδέα της. Όταν στρέψω την προσοχή μου στις γνωστές ποιότητες των αντικειμένων, συνειδητοποιώ αμέσως ότι η σχέση αιτίας και αποτελέσματος δεν εξαρτάται ούτε στο ελάχιστο από αυτές. Όταν εξετάζω τις σχέσεις τους, δεν βρίσκω παρά εκείνες της συνάφειας και της διαδοχής, τις οποίες ήδη έχω θεωρήσει ατελείς και μη ικανοποιητικές. Θα πρέπει άραγε, μες στην απελπισία μου και στην αγωνία της αποτυχίας, να ισχυριστώ ότι βρίσκομαι αντιμέτωπος με την περίπτωση μιας ιδέας της οποίας δεν προηγείται καμία όμοια εντύπωση; Κάτι τέτοιο όμως θα συνιστούσε ισχυρό δείγμα έλλειψης σοβαρότητας και ασυνέπειας, καθώς η αντίθετη αρχή έχει εδραιωθεί τόσο ακλόνητα, ώστε να μην επιδέχεται καμία αμφισβήτηση – τουλάχιστον μέχρι να διερευνήσουμε ενδελεχώς την παρούσα δυσκολία.

Επομένως, θα πρέπει να προχωρήσουμε όπως εκείνοι που, φάχνοντας για κάτι το οποίο είναι κρυμμένο και μη βρίσκοντάς το στο μέρος όπου περίμεναν, ερευνούν όλες τις γειτονικές περιοχές χωρίς κάποια συγκεκριμένη άποψη ή σχέδιο, με την ελπίδα ότι η καλή τους τύχη θα τους οδηγήσει τελικά σε αυτό που αναζητούν. Είμαστε, λοιπόν, υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουμε την άμεση διερεύνηση του ερωτήματος που αφορά τη φύση αυτής της αναγκαίας σύνδεσης η οποία υπεισέρχεται στην ιδέα της αιτιότητας και να ασχοληθούμε με κάποιες άλλες ερωτήσεις, οι απαντήσεις στις οποίες ίσως μας προσφέρουν κάποια στοιχεία που θα μας βοηθήσουν στην αντιμετώπιση της παρούσας δυσκολίας. Στο σημείο αυτό θα προχωρήσουμε στην εξέταση των δύο από αυτές τις ερωτήσεις:

Πρώτον, για ποιο λόγο θεωρούμε αναγκαίο ότι καθετί του οποίου η ύπαρξη έχει μια αρχή θα πρέπει να έχει επίσης μια αιτία;

Δεύτερον, γιατί καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι συ-

γκεκριμένες αιτίες πρέπει αναγκαία να έχουν συγκεκριμένα αποτελέσματα και ποια είναι η φύση της συναγωγής που κάνουμε από το ένα στο άλλο και της πεποίθησης που εναποθέτουμε σε αυτήν;

Πριν προχωρήσω παρακάτω, θα παρατηρήσω απλώς ότι, 16
 μολονότι οι ιδέες της αιτίας και του αποτελέσματος προέρχονται τόσο από τις εντυπώσεις αναστοχασμού όσο και από τις εντυπώσεις των αισθήσεων, ωστόσο, χάριν συντομίας, αναφέρω συνήθως μόνο τις τελευταίες ως πηγή αυτών των ιδεών, αν και θα επιθυμούσα ό,τι λέω για αυτές να επεκτείνεται και στις πρώτες. Τα πάθη συνδέονται τόσο με τα αντικείμενά τους όσο και μεταξύ τους όχι λιγότερο από όσο συνδέονται τα εξωτερικά αντικείμενα. Συνεπώς η σχέση αιτίας και αποτελέσματος που παρατηρείται στη μια περίπτωση πρέπει να απαντά σε όλες τις περιπτώσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Γιατί μια αιτία είναι πάντα αναγκαία;

ΑΣ ΑΡΧΙΣΟΥΜΕ με το πρώτο ερώτημα, που αφορά την αναγκαιότητα μιας αιτίας. Αποτελεί γενικό αξίωμα στη φιλοσοφία πως οτιδήποτε αρχίζει να υπάρχει πρέπει να έχει μια αιτία ύπαρξης. Αυτό λαμβάνεται συνήθως ως δεδομένο σε όλους τους συλλογισμούς, χωρίς να δίνεται ή να απαιτείται κάποια τεκμηρίωση. Υποτίθεται ότι θεμελιώνεται στην εποπτεία και ότι είναι ένα από εκείνα τα αξιώματα τα οποία, ακόμη και εάν τα αρνηθεί κανείς με τα χείλη, είναι αδύνατον να αμφισβητήσει βαθιά μέσα στην καρδιά του. Εάν όμως εξετάσουμε αυτό το αξίωμα με βάση την ιδέα της γνώσης που αναπτύχθηκε πιο πάνω, δεν θα ανακαλύψουμε κανένα σημάδι μιας τέτοιας βεβαιότητας που εδράζεται στην εποπτεία, αλλά, αντιθέτως, θα βρούμε ότι η φύση του είναι τελείως ξένη προς αυτού του είδους την πειθώ.

Η μέγιστη βεβαιότητα προκύπτει από τη σύγκριση ιδεών και από την ανακάλυψη σχέσεων που δεν είναι δυνατόν να μεταβληθούν όσο οι ιδέες παραμένουν ίδιες. Τέτοιες σχέσεις είναι η ομοιότητα, οι αναλογίες ως προς την ποσότητα και τον αριθμό, οι βαθμοί ποιότητας και η εναντιότητα. Ωστόσο καμία από αυτές δεν υποδηλώνεται στην πρόταση οτιδήποτε αρχίζει να υπάρχει έχει μια αιτία ύπαρξης. Η πρόταση αυτή, λοιπόν, δεν είναι βέβαιη βάσει της εποπτείας. Εάν κάποιος ισχυριζόταν ότι αυτή είναι εποπτικώς βέβαιη, θα έπρεπε τουλάχιστον να αρνηθεί ότι αυτές είναι οι

μόνες ασφαλείς σχέσεις και να βρει μια άλλη σχέση τέτοιου είδους που να υποδηλώνεται σε αυτή την πρόταση, πράγμα το οποίο θα απαιτούσε αρκετό χρόνο για να το διερευνήσουμε.

Όμως υπάρχει ένα επιχείρημα που αποδεικνύει διά τεκμηρίων αμέσως ότι η προηγούμενη πρόταση δεν είναι ούτε εποπτικώς ούτε αποδεικτικώς βέβαιη. Δεν μπορούμε ποτέ να αποδείξουμε την αναγκαιότητα μιας αιτίας για κάθε νέα ύπαρξη ή για κάθε τροποποίηση σε μια ύπαρξη, εάν δεν αποδείξουμε παράλληλα ότι είναι αδύνατον κάτι να αρχίσει να υπάρχει χωρίς μια παραγωγό αρχή. Συνεπώς, εάν η τελευταία πρόταση δεν μπορεί να αποδειχτεί διά τεκμηρίων, δεν θα πρέπει να ελπίζουμε ότι θα μπορέσουμε ποτέ να αποδείξουμε την πρώτη. Και επειδή η τελευταία πρόταση δεν επιδέχεται απολύτως καμία αποδεικτική τεκμηρίωση, θα πρέπει να αρκεστούμε στην ικανοποίηση που παρέχει η σκέψη ότι, καθώς όλες οι διακριτές ιδέες είναι διαχωρίσιμες η μια από την άλλη, και οι ιδέες της αιτίας και του αποτελέσματος είναι προφανώς διακριτές, θα είναι εύκολο για εμάς να συλλάβουμε ένα αντικείμενο ως ανύπαρκτο αυτή τη στιγμή και υπαρκτό την επόμενη χωρίς να το συνδέσουμε με τη διακριτή ιδέα μιας αιτίας ή μιας παραγωγού αρχής. Ο διαχωρισμός, λοιπόν, της ιδέας της αιτίας από εκείνη της αρχής της ύπαρξης είναι απόλυτα δυνατός για τη φαντασία, συνεπώς είναι δυνατός και ο διαχωρισμός των ίδιων των αντικειμένων, εφόσον δεν συνεπάγεται καμία αντίφαση ή παραλογισμό. Αυτό σημαίνει ότι είναι αδύνατον να αναιρεθεί με βάση κάποιον συλλογισμό που να στηρίζεται μόνο σε ιδέες, χωρίς τον οποίο δεν μπορούμε να αποδείξουμε την αναγκαιότητα της αιτίας.

Συνεπώς η εξέταση του ζητήματος θα καταδείξει ότι κάθε απόδειξη που έχει παρουσιαστεί για την αναγκαιότητα μιας αιτίας είναι παραπλανητική και συνιστά σοφιστικό τέ-

χνασμα. Ορισμένοι φιλόσοφοι¹ λένε πως όλα τα σημεία του χώρου και του χρόνου στα οποία μπορούμε να θεωρήσουμε ότι κάποιο αντικείμενο αρχίζει να υπάρχει είναι ίσα, συνεπώς αυτό πρέπει να παραμένει σε αιώνια εκκρεμότητα και δεν μπορεί ποτέ να αρχίσει να υπάρχει, εκτός εάν εμφανιστεί μια αιτία που χαρακτηρίζει έναν χρόνο έναν χώρο, καθορίζοντας και προσδιορίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ύπαρξη του αντικειμένου. Ωστόσο εγώ ερωτώ το εξής: Είναι πιο δύσκολο να υποθέσουμε ότι ο χρόνος και ο χώρος μπορούν να προσδιοριστούν χωρίς να υπάρχει κάποια αιτία από το να υποθέσουμε ότι η ύπαρξη προσδιορίζεται κατά αυτόν τον τρόπο; Το πρώτο ερώτημα που ανακύπτει πάντα πάνω σε αυτό το θέμα είναι εάν το αντικείμενο θα υπάρξει ή όχι. Το δεύτερο ερώτημα αφορά το πότε και πού θα αρχίσει να υπάρχει. Εάν η έλλειψη αιτίας είναι εποπτικά παράλογη στη μια περίπτωση, το ίδιο πρέπει να ισχύει και στην άλλη. Και εάν ο παραλογισμός αυτός δεν γίνεται σαφής στη μια περίπτωση χωρίς κάποιο τεκμήριο, τότε θα απαιτηθεί το ίδιο και στην άλλη περίπτωση. Συνεπώς ο παραλογισμός της μιας υπόθεσης δεν μπορεί ποτέ να αποτελεί τεκμήριο του παραλογισμού της άλλης, εφόσον και οι δύο έχουν το ίδιο έρεισμα και πρέπει να στηρίζονται ή να καταρρίπτονται διά του ίδιου συλλογισμού.

Το δεύτερο επιχείρημα² που χρησιμοποιείται συνήθως πάνω σε αυτό το ζήτημα συναντά επίσης μεγάλες δυσκολίες. Λέγεται ότι καθετί πρέπει να έχει μια αιτία, διότι, εάν κάτι δεν είχε μια αιτία, αυτό θα έπρεπε να παραγάγει τον εαυτό του, δηλαδή να υπάρξει πριν να έχει υπάρξει, πράγμα αδύνατον. Αλλά ο συλλογισμός αυτός είναι σαφώς προβληματικός, διότι, παρά το ότι αρνούμαστε την ύπαρξη μιας αιτίας,

1. Ο κ. Χομπς.

2. Βλ. δρ.α Κλαρκ κ.ά.

αποδεχόμαστε στην ουσία αυτό που αρνούμαστε κατηγορηματικά, δηλαδή ότι πρέπει να υπάρχει μια αιτία, η οποία στην προκειμένη περίπτωση θεωρείται ότι είναι το ίδιο το αντικείμενο. Αυτό, χωρίς καμία αμφιβολία, συνιστά ολοφάνερα μια αντίφαση. Επιπλέον, το να πούμε ότι κάτι παράγεται – ή, για να το διατυπώσω πιο σωστά, αρχίζει να υπάρχει – χωρίς να υπάρχει μια αιτία δεν σημαίνει ότι θεωρούμε πως το ίδιο το αντικείμενο αποτελεί την αιτία του εαυτού του. Αντιθέτως, όταν αποκλείει κανείς όλες τις εξωτερικές αιτίες, πολύ περισσότερο αποκλείει ως αιτία το ίδιο το πράγμα που δημιουργείται. Ένα αντικείμενο το οποίο υπάρχει χωρίς καμία απολύτως αιτία σαφώς και δεν αποτελεί το ίδιο την αιτία του εαυτού του. Και αυτοί που ισχυρίζονται ότι το ένα προκύπτει από το άλλο στην ουσία προϋποθέτουν αυτό που θέτουν ως ζητούμενο και το εκλαμβάνουν ως δεδομένο, θεωρώντας ότι είναι απολύτως αδύνατον να υπάρξει ποτέ κάτι χωρίς μια αιτία και αναζητώντας μιαν άλλη παραγωγό αρχή για να αντικαταστήσουν αυτήν που έχουν αποκλείσει.

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με το τρίτο επιχείρημα³ το οποίο έχει χρησιμοποιηθεί για να αποδειχτεί η αναγκαιότητα μιας αιτίας. Οτιδήποτε παράγεται χωρίς κάποια αιτία παράγεται από το τίποτα – ή, με άλλα λόγια, έχει το τίποτα για αιτία του. Όμως το τίποτα ποτέ δεν μπορεί να αποτελεί μια αιτία, όπως δεν μπορεί ποτέ να είναι κάτι ή να ισούται με δύο ορθές γωνίες. Όπως αντιλαμβανόμαστε διά της εποπτείας ότι το τίποτα δεν ισούται με δύο ορθές γωνίες ή ότι δεν είναι κάτι, αντιλαμβανόμαστε και ότι ποτέ δεν μπορεί να αποτελεί μια αιτία, συνεπώς πρέπει να αποδεχτούμε ότι κάθε αντικείμενο έχει μια πραγματική αιτία ύπαρξης.

Έπειτα από όλα όσα ανέφερα μέχρι στιγμής πιστεύω ότι δεν χρειάζεται να προσπαθήσω πολύ για να καταδείξω την

3. Βλ. x. Λοκ.

αδυναμία αυτού του επιχειρήματος. Όπως και τα άλλα δύο, θεμελιώνεται πάνω στην ίδια πλάνη και προκύπτει από την ίδια παρέκκλιση της σκέψης. Αρκεί μόνο να παρατηρήσω ότι, όταν αποκλείουμε όλες τις αιτίες, πραγματικά τις αποκλείουμε, πράγμα που σημαίνει ότι δεν θεωρούμε ούτε το τίποτα ούτε το ίδιο το αντικείμενο αιτία της ύπαρξής του. Συνεπώς δεν μπορούμε να επιχειρηματολογήσουμε με βάση τον παραλογισμό αυτών των υποθέσεων για να αποδείξουμε διά τεκμηρίων τον παραλογισμό του αποκλεισμού της αναγκαιότητας της αιτίας. Εάν για καθετί πρέπει να υπάρχει μια αιτία, αυτό συνεπάγεται ότι, αποκλείοντας τις άλλες αιτίες, πρέπει να δεχτούμε ως αιτίες το ίδιο το αντικείμενο ή το τίποτα. Όμως είναι αυτό ακριβώς το σημείο που τίθεται υπό συζήτηση, εάν δηλαδή καθετί πρέπει να έχει μια αιτία ή όχι, επομένως, σύμφωνα με κάθε ορθό συλλογισμό, αυτό δεν μπορεί να εκληφθεί ως δεδομένο.

Υπάρχουν ωστόσο και ακόμη πιο επιπόλαιοι άνθρωποι, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι κάθε αποτέλεσμα πρέπει να έχει μια αιτία επειδή αυτό υπονοείται από την ίδια την ιδέα του αποτελέσματος. Κάθε αποτέλεσμα προϋποθέτει απαραίτητα μια αιτία. Το αποτέλεσμα είναι ένας σχετικός όρος, που μπορεί να κατανοηθεί μόνο βάσει της συσχετιζόμενης έννοιας της αιτίας. Όμως αυτό δεν αποδεικνύει διά τεκμηρίων ότι πριν από κάθε ύπαρξη πρέπει να προηγείται μια αιτία – τουλάχιστον όχι περισσότερο από όσο το ότι κάθε σύζυγος πρέπει να έχει μια σύζυγο αποδεικνύει πως κάθε άνθρωπος πρέπει να είναι παντρεμένος. Ο σωστός τρόπος για να θέσει κανείς το ερώτημα είναι εάν κάθε αντικείμενο το οποίο αρχίζει να υπάρχει πρέπει απαραίτητα να οφείλει την ύπαρξή του σε μια αιτία, και αυτό υποστηρίζω ότι δεν είναι ούτε εποπτικά ούτε αποδεικτικά βέβαιο, πράγμα που ελπίζω ότι έχω αποδείξει επαρκώς με τα προηγούμενα επιχειρήματα.

Εφόσον δεν αντλούμε την άποψη περί της αναγκαιότητας 9 μιας αιτίας σε κάθε νέα παραγωγή από τη γνώση ή από κάποιον επιστημονικό συλλογισμό, τότε αυτή θα πρέπει αναγκαία να προέρχεται από την παρατήρηση και την εμπειρία. Το επόμενο ερώτημα, λοιπόν, που ανακύπτει με φυσικό τρόπο είναι: Πώς από την εμπειρία προκύπτει μια τέτοια αρχή; Προσωπικά θεωρώ ότι θα ήταν πιο χρήσιμο το συγκεκριμένο ερώτημα να αναδιατυπωθεί ως εξής: Γιατί συμπεραίνουμε ότι συγκεκριμένες αιτίες πρέπει αναγκαία να έχουν συγκεκριμένα αποτελέσματα και γιατί συνάγουμε από τα πρώτα τα δεύτερα; Αυτό θα αποτελέσει το αντικείμενο της έρευνάς μας από εδώ και στο εξής, με την ελπίδα ότι στο τέλος η απάντηση που θα δοθεί ίσως καλύψει ικανοποιητικά και τα δύο ερωτήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Για τα συστατικά μέρη των συλλογισμών μας που αφορούν αιτίες και αποτελέσματα

ΜΟΛΟΝΟΤΙ Ο ΝΟΥΣ με τους συλλογισμούς όσον αφορά τις αι- 1 τίες και τα αποτελέσματα επεκτείνεται πέραν των αντικειμένων που βλέπει ή θυμάται, δεν πρέπει ποτέ να απομακρύνεται εντελώς από αυτά, ούτε να συλλογίζεται απλώς και μόνο επί των δικών του ιδεών, χωρίς να βασίζεται εν μέρει σε εντυπώσεις, ή τουλάχιστον σε ιδέες της μνήμης που είναι ισοδύναμες με τις εντυπώσεις. Όταν συνάγουμε αποτελέσματα από αιτίες, πρέπει να εδραιώνουμε την ύπαρξη αυτών των αιτιών, και έχουμε μόνο δύο τρόπους για να το κάνουμε αυτό: είτε μέσω της άμεσης αντίληψής τους με τη βοήθεια της μνήμης ή των αισθήσεων είτε μέσω μιας διαδικασίας συναγωγής τους από άλλες αιτίες, τις οποίες θα πρέπει επίσης να διακριβώνουμε με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή είτε μέσω μιας παρούσας εντύπωσης είτε με συναγωγή από τις δικές τους αιτίες, κ.ο.κ., έως ότου φτάσουμε σε κάποιο αντικείμενο που βλέπουμε ή θυμόμαστε. Είναι αδύνατον να συνεχίζουμε τις συναγωγές *in infinitum*, και το μόνο πράγμα που μπορεί να δώσει τέλος σε αυτή την αλυσίδα είναι μια εντύπωση της μνήμης ή των αισθήσεων πέραν της οποίας να μην υπάρχει χώρος για αμφιβολία ή έρευνα.

Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, μπορούμε να επιλέ- 2 ξουμε οποιοδήποτε ιστορικό γεγονός και να εξετάσουμε για ποιον λόγο είτε το αποδεχόμαστε είτε το απορρίπτουμε. Πι-

στεύουμε ότι ο Ιούλιος Καίσαρ δολοφονήθηκε στο κτήριο της ρωμαϊκής συγκλήτου τη δέκατη πέμπτη ημέρα του Μαρτίου διότι το γεγονός αυτό θεμελιώνεται στην ανώνυμη μαρτυρία ιστορικών, οι οποίοι συμφωνούν ότι το εν λόγω γεγονός έλαβε χώρα στον συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Εν προκειμένω έχουμε να κάνουμε με συγκεκριμένους χαρακτήρες και αλφαβητικά σύμβολα που είναι παρόντα στη μνήμη ή στις αισθήσεις μας και τα οποία θυμόμαστε ότι χρησιμοποιούνται για να σημαίνουν συγκεκριμένες ιδέες. Οι ιδέες αυτές είτε υπήρχαν στον νου ανθρώπων οι οποίοι ήταν παρόντες στο συμβάν και τις συνέλαβαν άμεσα τη στιγμή που αυτό έλαβε χώρα είτε προήλθαν από τη μαρτυρία άλλων, η οποία, με τη σειρά της, προήλθε από κάποια άλλη μαρτυρία, και πάει λέγοντας μέχρι να φτάσουμε και πάλι στους αυτόπτες μάρτυρες και θεατές του συμβάντος. Είναι ολοφάνερο ότι όλη αυτή η αλυσίδα των συλλογισμών και η σύνδεση αιτιών και αποτελεσμάτων θεμελιώνεται κατ' αρχάς σε αυτούς τους χαρακτήρες ή στα αλφαβητικά σύμβολα που κάποιος έχει δει ή θυμάται και ότι χωρίς τη μνήμη ή τις αισθήσεις ολόκληρος ο συλλογισμός μας θα ήταν χιμαιρικός και ανεπείριστος. Σε αυτή την περίπτωση κάθε κρίκος της αλυσίδας θα ήταν περασμένος σε έναν άλλον, αλλά δεν θα υπήρχε στερεωμένο στο ένα άκρο τίποτα ικανό να συγκρατήσει το σύνολο, συνεπώς δεν θα υπήρχε ούτε πεποίθηση ούτε τεκμήριο. Αυτή είναι η περίπτωση όλων των υποθετικών επιχειρημάτων ή των συλλογισμών που βασίζονται σε υποθέσεις, καθώς δεν υπάρχει σε αυτά ούτε μια παρούσα εντύπωση ούτε πεποίθηση για μια πραγματική ύπαρξη.

Είναι, πιστεύω, περιττό να επισημάνω ότι δεν θα μπορού- 3
σε να θεωρηθεί δικαιολογημένη ένσταση στην εν λόγω θεωρία το ότι μπορούμε να συλλογιζόμαστε με βάση παρελθόντα συμπεράσματα ή αρχές χωρίς να καταφεύγουμε στις εντυπώσεις από τις οποίες αυτά αρχικά προήλθαν, διότι, ακόμη και

εάν υποθέσουμε ότι αυτές οι εντυπώσεις έχουν απαλειφθεί εντελώς από τη μνήμη, η πειθώ που αυτές έχουν παραγάγει παραμένει. Είναι, λοιπόν, εξίσου αληθές ότι όλοι οι συλλογισμοί που αφορούν αιτίες και αποτελέσματα προέρχονται από κάποια αρχική εντύπωση, με τον ίδιο τρόπο που η σιγουριά μιας απόδειξης απορρέει πάντα από τη σύγκριση ιδεών και συνεχίζει να υπάρχει ακόμη και όταν η ίδια η σύγκριση έχει ξεχαστεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

Για τη συναγωγή από την εντύπωση στην ιδέα

ΕΥΚΟΛΑ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΕΙ ΚΑΝΕΙΣ ότι κατά τη διερεύνηση αυτής 1 της σχέσης η συναγωγή που πραγματοποιούμε από την αιτία στο αποτέλεσμα δεν παράγεται απλώς από μια επισκόπηση αυτών των συγκεκριμένων αντικειμένων, καθώς μια διείσδυση στην ουσία τους δεν θα μπορούσε να αποκαλύψει την εξάρτηση του ενός από το άλλο. Τα αντικείμενα αυτά καθαυτά δεν υποδηλώνουν την ύπαρξη κάποιων άλλων εάν τα μελετήσουμε ξεχωριστά και δεν κοιτάξουμε ποτέ πέρα από τις ιδέες που σχηματίζουμε για αυτά. Μια συναγωγή τέτοιου είδους θα ισοδυναμούσε με γνώση και θα συνεπαγόταν την απόλυτη αντίφαση και την αδυναμία μας να συλλάβουμε οτιδήποτε διαφορετικό. Καθώς όμως όλες οι διακριτές ιδέες είναι διαχωρίσιμες, είναι φανερό ότι δεν είναι δυνατόν να ισχύει κάτι τέτοιο. Όταν περνάμε από την παρούσα εντύπωση στην ιδέα ενός αντικειμένου, κατά πάσα πιθανότητα έχουμε διαχωρίσει την ιδέα από την εντύπωση.

Συνεπώς μόνο από την ΕΜΠΕΙΡΙΑ μπορούμε να συναγά- 2 γουμε την ύπαρξη ενός αντικειμένου από την ύπαρξη ενός άλλου. Η φύση της εμπειρίας αυτής έχει ως εξής: Θυμόμαστε ότι έχουμε συναντήσει συχνά περιπτώσεις ύπαρξης ενός είδους αντικειμένων και επίσης θυμόμαστε ότι αυτά συν- οδεύονταν κάθε φορά από αντικείμενα ενός άλλου είδους, τα οποία εμφανίζονταν σε μια κανονική διάταξη συνάφειας και διαδοχής ως προς τα πρώτα. Για παράδειγμα, θυμόμαστε ότι

έχουμε δει εκείνο το είδος αντικειμένου που ονομάζουμε φλόγα και ότι έχουμε αισθανθεί εκείνο το είδος του αντικειμένου που ονομάζουμε ζέστη. Επιπλέον, ανακαλούμε τη σταθερή τους σύζευξη σε όλες τις περιπτώσεις στο παρελθόν. Χωρίς καμία περαιτέρω διεργασία, ονομάζουμε το ένα αιτία και το άλλο αποτέλεσμα και συνάγουμε την ύπαρξη του ενός από την ύπαρξη του άλλου. Σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες πληροφορούμαστε τη σύζευξη συγκεκριμένων αιτιών και αποτελεσμάτων τόσο οι πρώτες όσο και τα δεύτερα έχουν γίνει αντιληπτά διά των αισθήσεων και διατηρούνται στη μνήμη. Όμως στις περιπτώσεις στις οποίες συλλογιζόμαστε σχετικά με αυτά μόνο το ένα είναι παρόν στις αισθήσεις ή στη μνήμη μας, ενώ η ύπαρξη του άλλου συνάγεται σύμφωνα με την εμπειρία του παρελθόντος.

Στην πορεία, λοιπόν, έχουμε ανακαλύψει σχεδόν χωρίς να 3 το καταλάβουμε μια νέα σχέση ανάμεσα στην αιτία και στο αποτέλεσμα, τη στιγμή που δεν το περιμέναμε και ενώ ήμασταν απασχολημένοι με ένα άλλο θέμα. Μιλώ για τη σχέση της ΣΤΑΘΕΡΗΣ ΣΥΖΕΥΞΗΣ τους. Η συνάφεια και η διαδοχή δεν αρκούν για να αποφανθούμε ότι δύο αντικείμενα είναι αιτία και αποτέλεσμα, εκτός εάν αντιληφθούμε ότι οι δύο αυτές σχέσεις παρατηρούνται σταθερά σε διάφορες περιπτώσεις. Τώρα μπορούμε να δούμε τα πλεονεκτήματα που μας παρέχει η εγκατάλειψη της άμεσης εξέτασης αυτής της σχέσης προς χάριν της διερεύνησης της φύσης της αναγκαίας σύνδεσης που αποτελεί τόσο ουσιώδες μέρος της. Με αυτόν τον τρόπο υπάρχουν ελπίδες να μπορέσουμε να φτάσουμε στο σκοπό που θέσαμε, αν και, για να πούμε την αλήθεια, αυτή η σχέση της σταθερής σύζευξης που μόλις ανακαλύψαμε δεν φαίνεται να μας επιτρέπει να κάνουμε και πολύ μεγάλη πρόοδο πάνω στο ζήτημα που εξετάζουμε, διότι δεν συνεπάγεται τίποτα περισσότερο από το ότι όμοια αντικείμενα βρίσκονται πάντοτε σε όμοιες σχέσεις συνάφειας και

διαδοχής. Εκ πρώτης όψεως φαίνεται προφανές ότι με αυτόν τον τρόπο δεν είναι δυνατόν να ανακαλύψουμε ποτέ κάποια νέα ιδέα και ότι μπορούμε μόνο να πολλαπλασιάζουμε αλλά όχι να επεκτείνουμε τα αντικείμενα του νου μας. Μπορεί κανείς να σκεφτεί ότι αυτό που δεν μαθαίνουμε από ένα αντικείμενο δεν μπορούμε να το μάθουμε ούτε από εκατό αντικείμενα που είναι του ίδιου είδους και όμοια σε κάθε περίπτωση. Όπως οι αισθήσεις μας μας παρουσιάζουν μία περίπτωση δύο σωμάτων ή δύο κινήσεων ή δύο ποιοτήτων σε συγκεκριμένες σχέσεις διαδοχής και συνάφειας, έτσι και η μνήμη μας μας προσφέρει μια πολλαπλότητα περιπτώσεων στις οποίες συναντούμε πάντοτε όμοια σώματα, κινήσεις ή ποιότητες σε όμοιες σχέσεις. Από την απλή επανάληψη μιας παρελθούσας εντύπωσης, ακόμη και εάν αυτή συνεχιστεί επ' άπειρον, δεν είναι δυνατόν να προκύψει ποτέ μια νέα πρωτογενής ιδέα, όπως είναι αυτή της αναγκαίας σύνδεσης. Σε αυτή την περίπτωση ο αριθμός των εντυπώσεων δεν έχει καμία σημασία, καθώς δεν αλλάζει τίποτα σε σχέση με το εάν είχαμε περιοριστεί σε μία μόνο εντύπωση. Αν και ο συλλογισμός αυτός μοιάζει ορθός και εύλογος, παρ' όλα αυτά, επειδή θα ήταν ανόητο να απελπιστούμε και να εγκαταλείψουμε τόσο γρήγορα, θα συνεχίσουμε να ακολουθούμε αυτό το νήμα της σκέψης. Έχοντας, λοιπόν, παρατηρήσει ότι, μετά την ανακάλυψη της σταθερής σύζευξης κάποιων αντικειμένων, πάντα πραγματοποιούμε συναγωγή από το ένα αντικείμενο στο άλλο, τώρα θα εξετάσουμε τη φύση αυτής της συναγωγής και της μετάβασης από την εντύπωση στην ιδέα. Ίσως φανεί στο τέλος ότι η αναγκαία σύνδεση εξαρτάται από τη συναγωγή και δεν ισχύει το αντίθετο, δηλαδή το να εξαρτάται η συναγωγή από την αναγκαία σύνδεση.

Εφόσον φαίνεται ότι η μετάβαση από την εντύπωση η οποία είναι παρούσα στη μνήμη ή στις αισθήσεις μας προς την ιδέα ενός αντικειμένου, το οποίο εμείς αποκαλούμε αιτία ή

αποτέλεσμα, θεμελιώνεται στην εμπειρία του παρελθόντος και στην ανάμνηση της σταθερής σύζευξής τους, τα επόμενα ερωτήματα που προκύπτουν είναι εάν η εμπειρία παράγει την ιδέα μέσω της νόησης ή μέσω της φαντασίας και εάν ο λόγος είναι αυτός που μας υπαγορεύει να κάνουμε τη μετάβαση ή εάν αυτή οφείλεται σε έναν συγκεκριμένο συνειρμό και μια σχέση των αντιλήψεων. Εάν ο λόγος μάς υπαγόρευε τη μετάβαση, αυτή θα γινόταν με βάση την αρχή ότι οι περιπτώσεις των οποίων δεν έχουμε καμία εμπειρία πρέπει να μοιάζουν με εκείνες των οποίων έχουμε εμπειρία και ότι η πορεία της φύσης συνεχίζει να είναι πάντα ομοιόμορφη. Για να διερευνήσουμε αυτό το θέμα, ας εξετάσουμε όλα τα επιχειρήματα με τα οποία μπορούμε να υποθέσουμε ότι θεμελιώνεται μια τέτοια πρόταση. Και επειδή αυτά πρέπει να προέρχονται είτε από τη γνώση είτε από την πιθανότητα, ας στρέψουμε την προσοχή μας σε καθέναν από αυτούς τους διαφορετικούς βαθμούς ενάρχειας και ας δούμε εάν μπορούν να μας οδηγήσουν σε κάποιο ασφαλές συμπέρασμα.

Ακολουθώντας αυτή τη μέθοδο συλλογισμού εύκολα θα πειστούμε ότι δεν μπορεί να υπάρξει κανένα αποδεικτικό επιχειρήμα που να τεκμηριώνει ότι οι περιπτώσεις των οποίων δεν έχουμε καμία εμπειρία μοιάζουν με εκείνες των οποίων έχουμε εμπειρία. Εφόσον μπορούμε να συλλάβουμε μια αλλαγή στην πορεία της φύσης, αυτό αποτελεί επαρκές τεκμήριο ότι μια τέτοια αλλαγή δεν είναι απολύτως αδύνατη. Ο σχηματισμός σαφούς ιδέας ενός αντικειμένου αποτελεί ένα αναντίρρητο επιχειρήμα για τη δυνατότητα ύπαρξης του αντικειμένου και αναιρεί από μόνος του κάθε υποτιθέμενη απόδειξη περί του αντιθέτου.

Η πιθανότητα, επειδή δεν αναφέρεται στις σχέσεις των ιδεών θεωρούμενων αυτών καθ'αυτών, αλλά μόνο σε εκείνες τις σχέσεις των ιδεών που αφορούν τα αντικείμενα, πρέπει εν μέρει να θεμελιώνεται στις εντυπώσεις της μνήμης και των

αισθήσεων και εν μέρει στις ιδέες μας. Εάν κατά τους πιθανολογικούς συλλογισμούς μας δεν λαμβάνονταν καθόλου υπ' όψιν οι εντυπώσεις, τα συμπεράσματα θα ήταν εντελώς χιμαιρικά. Εάν, πάλι, δεν συμμετείχαν καθόλου οι ιδέες, τότε η συγκεκριμένη ενέργεια του νου κατά την παρατήρηση της σχέσης θα ήταν πιο ορθό να ονομαστεί «αίσθηση» παρά «συλλογισμός». Είναι, λοιπόν, αναγκαίο σε όλους τους πιθανολογικούς συλλογισμούς να είναι παρόν στον νου κάτι που να προέρχεται είτε από την αίσθηση είτε από τη μνήμη και από το οποίο να συνάγουμε κάτι που συνδέεται μαζί του και που δεν το βλέπουμε ούτε το θυμόμαστε.

Η μόνη σύνδεση ή σχέση αντικειμένων που μπορεί να 7 μας οδηγήσει πέρα από τις άμεσες εντυπώσεις της μνήμης ή των αισθήσεων είναι αυτή της αιτίας και του αποτελέσματος, και αυτό γιατί είναι η μόνη σχέση πάνω στην οποία μπορούμε να θεμελιώσουμε μια ορθή συναγωγή από ένα αντικείμενο σε ένα άλλο. Η ιδέα της αιτίας και του αποτελέσματος προέρχεται από την εμπειρία, η οποία μας πληροφορεί ότι ορισμένα αντικείμενα σε όλες τις περιπτώσεις στο παρελθόν εμφανίζονταν σταθερά συνεζευγμένα το ένα με το άλλο. Έτσι, μόλις ένα αντικείμενο όμοιο προς αυτά του ενός είδους υποτεθεί πως είναι άμεσα παρόν διά της εντυπώσεώς του, θεωρούμε δεδομένη την ύπαρξη κάποιου άλλου που θα μοιάζει σε αυτά του άλλου είδους που συνήθως τα ακολουθούν. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση των πραγμάτων –η οποία, νομίζω, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί από καμία άποψη–, η πιθανότητα θεμελιώνεται στην προϋπόθεση της ομοιότητας μεταξύ των αντικειμένων των οποίων είχαμε εμπειρία στο παρελθόν και εκείνων των οποίων δεν είχαμε καθόλου εμπειρία, συνεπώς η προϋπόθεση αυτή είναι αδύνατον να προκύπτει από την πιθανότητα. Η ίδια αρχή δεν μπορεί να είναι και η αιτία και το αποτέλεσμα μιας άλλης, και αυτή είναι ίσως η μόνη πρόταση όσον αφορά

αυτή τη σχέση που είναι εποπτικά ή αποδεικτικά βέβαιη.

8 Στην περίπτωση που κάποιος σκεφτεί να παρακάμψει το επιχείρημα αυτό και, χωρίς να προσδιορίσει εάν ο συλλογισμός του πάνω στο υπό εξέταση θέμα προέρχεται από αποδείξεις ή από πιθανότητες, ισχυριστεί ότι όλα τα συμπεράσματα που αφορούν αιτίες και αποτελέσματα βασίζονται σε στέρεο συλλογισμό, προσωπικά δεν μπορώ παρά να εκδηλώσω την επιθυμία μου να μας εκθέσει αυτόν τον συλλογισμό, ώστε να τον θέσουμε υπό εξέταση. Είναι πιθανό να υποστηριχτεί ότι μετά την εμπειρία της σταθερής σύζευξης ορισμένων αντικειμένων συλλογίζομαστε με τον εξής τρόπο: Ένα συγκεκριμένο αντικείμενο παρατηρείται ότι παράγει πάντοτε ένα άλλο. Θα ήταν αδύνατον να έχει αυτό το αποτέλεσμα εάν δεν διέθετε μια παραγωγική δύναμη. Η δύναμη αυτή συνεπάγεται αναγκαία το αποτέλεσμα, συνεπώς υπάρχει ένα ορθό θεμέλιο για τη συναγωγή του συμπεράσματος της ύπαρξης ενός αντικειμένου από την ύπαρξη αυτού που συνήθως προηγείται εκείνου. Οι προηγούμενες περιπτώσεις παραγωγής συνεπάγονται την ύπαρξη μιας δύναμης, η ύπαρξη της δύναμης συνεπάγεται μια νέα παραγωγή, και η νέα αυτή παραγωγή είναι το συμπέρασμα που συνάγουμε με βάση τη δύναμη και τις προηγούμενες παραγωγές.

9 Θα ήταν εξαιρετικά εύκολο για μένα να καταδείξω την αδυναμία αυτού του συλλογισμού εάν ήθελα να χρησιμοποιήσω τις παρατηρήσεις στις οποίες έχω ήδη προβεί –ότι η ιδέα της παραγωγής είναι στην ουσία ίδια με αυτήν της αιτιότητας και ότι καμία ύπαρξη δεν συνεπάγεται με βεβαιότητα και βάσει αποδείξεων μια δύναμη σε οποιοδήποτε άλλο αντικείμενο– ή εάν θεωρούσα σωστό να προτρέξω και να αναφέρω εδώ αυτό που θα έχω την ευκαιρία να αναλύσω αργότερα, όταν θα κάνω λόγο για τις ιδέες της δύναμης και της αποτελεσματικότητας. Αλλά, επειδή μια τέτοια μέθοδος ίσως

φραίνει ότι αποδυναμώνει την ανάπτυξη του συστήματός μου, είτε χρησιμοποιώντας ένα μέρος του για να στηριχτεί κάποιο άλλο είτε προκαλώντας σύγχυση στον συλλογισμό μου, θα προσπαθήσω να υποστηρίξω τις θέσεις μου χωρίς να προστρέξω σε μια τέτοια βοήθεια.

Έστω, λοιπόν, ότι δεχόμαστε πως η παραγωγή ενός αντικειμένου από ένα άλλο σε οποιαδήποτε περίπτωση συνεπάγεται την ύπαρξη μιας δύναμης και ότι αυτή η δύναμη συνδέεται με το αποτέλεσμα της. Εφόσον έχει ήδη αποδειχτεί διά τεκμηρίων ότι η δύναμη αυτή δεν πηγάζει από τις ποιότητες της αιτίας που μπορούν να γίνουν αντιληπτές με τις αισθήσεις, και επειδή για εμάς δεν είναι παρούσες παρά μόνο οι ποιότητες τις οποίες μπορούμε να συλλάβουμε με τις αισθήσεις, θέτω το εξής ερώτημα: Γιατί να θεωρεί κανείς δεδομένο ότι εξακολουθεί να υφίσταται η ίδια δύναμη βασισμένος απλώς και μόνο στην εμφάνιση αυτών των ποιότητων; Η επίκληση της εμπειρίας του παρελθόντος δεν έχει καμία αξία σε αυτή την περίπτωση, καθώς το μόνο που μπορεί να αποδείξει διά τεκμηρίου είναι ότι το ίδιο το αντικείμενο που παρήγαγε κάποιο άλλο διέθετε τη δεδομένη στιγμή μια τέτοια δύναμη. Αυτό όμως δεν τεκμηριώνει ότι η ίδια δύναμη πρέπει να συνεχίζει να ενυπάρχει στο ίδιο αντικείμενο ή στον ίδιο συνδυασμό ποιότητων, πολύ περισσότερο ότι μια τέτοια δύναμη είναι πάντα συνυφασμένη με παρόμοιες ποιότητες που μπορούν να γίνουν αντιληπτές διά των αισθήσεων. Εάν, τώρα, μου έλεγε κάποιος ότι η εμπειρία δείχνει πως η ίδια δύναμη συνεχίζει να ενυπάρχει στο ίδιο αντικείμενο και ότι όμοια αντικείμενα διαθέτουν όμοιες δυνάμεις, θα αναδιατύπωνα το ερώτημά μου ως εξής: *Γιατί από αυτή την εμπειρία να σχηματίζουμε συμπεράσματα που υπερβαίνουν τις παρελθούσες περιπτώσεις των οποίων είχαμε εμπειρία;* Εάν απαντήσει κανείς στο ερώτημα αυτό με τον ίδιο τρόπο όπως και στο προηγούμενο, θα δώσει απλώς αφορμή για ένα

νέο ερώτημα του ίδιου τύπου, και αυτό μπορεί να συνεχιστεί επ' άπειρον, πράγμα που σαφώς τεκμηριώνει ότι ο προηγούμενος συλλογισμός δεν είχε οικοδομηθεί πάνω σε στέρεα θεμέλια.

Έτσι, ο λόγος μας δεν αποτυγχάνει απλώς ως προς την ανακάλυψη της έσχατης σύνδεσης αιτιών και αποτελεσμάτων αλλά και, παρά το γεγονός ότι η εμπειρία μάς πληροφορεί για τη σταθερή σύζευξή τους, είναι αδύνατον να μας προσφέρει μια ικανοποιητική απάντηση ως προς το γιατί θα έπρεπε να επεκτείνουμε την εμπειρία αυτήν πέρα από εκείνες τις συγκεκριμένες περιπτώσεις που έχουν υποπέσει στην αντίληψή μας. Υποθέτουμε, αλλά δεν θα είμαστε ποτέ σε θέση να αποδείξουμε διά τεκμηρίων, ότι θα πρέπει να υπάρχει κάποια ομοιότητα μεταξύ των αντικειμένων των οποίων είχαμε εμπειρία και εκείνων που βρίσκονται πέραν των ορίων της παρατήρησής μας.

Έχουμε ήδη επισημάνει ορισμένες σχέσεις που μας κάνουν να περνάμε από το ένα αντικείμενο στο άλλο, μολονότι ο λόγος δεν μας υπαγορεύει αυτή τη μετάβαση. Αυτό μπορούμε να το εδραιώσουμε ως γενικό κανόνα, ότι, δηλαδή, όταν ο νους σταθερά και ομοιόμορφα κάνει μια συναγωγή χωρίς να το υπαγορεύει ο λόγος, είναι επειδή επηρεάζεται από αυτές τις σχέσεις. Αυτή ακριβώς είναι η περίπτωση που εξετάζουμε. Ο λόγος δεν μπορεί ποτέ να μας δείξει τη σύνδεση ενός αντικειμένου με κάποιο άλλο, παρά την παρελθούσα εμπειρία και την παρατήρηση της σταθερής σύζευξής τους σε όλες τις προηγούμενες περιπτώσεις. Όταν, λοιπόν, ο νους περνάει από την ιδέα ή από την εντύπωση ενός αντικειμένου στην ιδέα ή στην πεποίθηση για την ύπαρξη ενός άλλου, δεν καθορίζεται από τον λόγο αλλά από ορισμένες αρχές που συνδέουν τις ιδέες αυτών των αντικειμένων και τις ενώνουν στη φαντασία. Εάν οι ιδέες δεν ήταν ενωμένες στη φαντασία περισσότερο από όσο τα αντικείμενα φαίνονται να είναι στη

νόηση, ποτέ δεν θα μπορούσαμε να πραγματοποιήσουμε μια συναγωγή από αιτίες σε αποτελέσματα, ούτε να έχουμε πεποίθηση για κάποιο πραγματικό γεγονός. Συνεπώς η συναγωγή αυτή εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από την ένωση των ιδεών.

Μελετώντας την ένωση των ιδεών, έχω αναχθεί σε τρεις 13 γενικές αρχές και ισχυρίζομαι ότι η ιδέα ή η εντύπωση ενός αντικειμένου εισάγει με φυσικό τρόπο την ιδέα ενός άλλου αντικειμένου το οποίο είναι όμοιο, συναφές ή συνδεδεμένο με το πρώτο. Δέχομαι ότι αυτές οι αρχές δεν είναι ούτε οι καθοριστικές ούτε οι μοναδικές αιτίες της ένωσης των ιδεών. Δεν είναι οι καθοριστικές αιτίες επειδή μπορεί κάποιος να επικεντρώσει την προσοχή του για κάποιο χρονικό διάστημα σε ένα αντικείμενο χωρίς να κοιτάξει πέρα από αυτό. Και δεν είναι οι μοναδικές αιτίες επειδή η σκέψη προφανώς ακολουθεί μια πολύ ακανόνιστη πορεία όταν διατρέχει τα αντικείμενά της, πραγματοποιώντας άλματα από τα ουράνια στη γη, από το ένα άκρο της πλάσης στο άλλο, χωρίς συγκεκριμένη μέθοδο και τάξη. Αλλά, παρ' ότι αναγνωρίζω την αδυναμία των τριών αυτών σχέσεων και την έλλειψη κανονικότητας στη φαντασία, ισχυρίζομαι ότι οι μόνες γενικές αρχές βάσει των οποίων συνδέονται οι ιδέες είναι η ομοιότητα, η συνάφεια και η αιτιότητα.

Πράγματι, υπάρχει μια αρχή ένωσης των ιδεών η οποία εκ 14 πρώτης όψεως μπορεί να φανεί διαφορετική από τις τρεις προαναφερθείσες, όμως εντέλει θα βρεθεί ότι έχει την ίδια βάση. Όταν η εμπειρία δείχνει πως κάθε επιμέρους αντικείμενο από μια οποιαδήποτε κατηγορία αντικειμένων είναι σταθερά ενωμένο με κάποιο από μια άλλη κατηγορία αντικειμένων, τότε η εμφάνιση ενός νέου αντικειμένου από οποιαδήποτε από τις δύο κατηγορίες στρέφει με τρόπο φυσικό τη σκέψη σε αυτό που συνήθως το ακολουθεί. Έτσι, επειδή μια τέτοια επιμέρους ιδέα συνήθως συνδέεται με μια

ανάλογη επιμέρους λέξη, αρκεί και μόνο το άκουσμα αυτής της λέξης για να παραχθεί η αντίστοιχη ιδέα. Είναι σχεδόν αδύνατον για τον νου, ακόμη και εάν προσπαθήσει σκληρά, να εμποδίσει αυτή τη μετάβαση. Σε αυτή την περίπτωση δεν είναι απολύτως αναγκαίο στο άκουσμα ενός συγκεκριμένου ήχου να πραγματοποιήσουμε αναστοχασμό όλης της εμπειρίας του παρελθόντος και να εξετάσουμε ποια ιδέα συνήθως συνδέεται με αυτόν. Η φαντασία αναπληρώνει τον αναστοχασμό αυτόν και περνάει από τη λέξη στην ιδέα χωρίς να μεσολαβεί ούτε ενός λεπτού καθυστέρηση μεταξύ του ακούσματος της μιας και της σύλληψης της άλλης.

Αν και αναγνωρίζω ότι αυτή είναι μια αληθής αρχή του 15 συνειρμού μεταξύ των ιδεών, υποστηρίζω ότι στην ουσία πρόκειται για την ίδια αρχή, της αιτίας και του αποτελέσματος, και ότι αποτελεί ουσιώδες μέρος όλων των συλλογισμών που θεμελιώνονται σε αυτή τη σχέση. Δεν διαθέτουμε καμία άλλη έννοια της αιτίας και του αποτελέσματος παρά μόνο αυτήν των συγκεκριμένων αντικειμένων τα οποία έχει παρατηρηθεί ότι είναι συνεζευγμένα και αδιαχώριστα σε όλες τις περιπτώσεις στο παρελθόν. Δεν μπορούμε να διεισδύσουμε στον λόγο της σύζευξης, όμως η παρατήρηση των ίδιων των αντικειμένων μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η σταθερή σύζευξή τους έχει ως αποτέλεσμα την ένωσή τους στη φαντασία. Αμέσως μόλις μας παρουσιάζεται η εντύπωση του ενός, σχηματίζουμε την ιδέα αυτού που συνήθως το ακολουθεί. Συνεπώς σε αυτό μπορούμε να εδραιώσουμε εν μέρει τον ορισμό για τη γνώμη ή την πεποίθηση ως μια ιδέα σχετιζόμενη ή συνδεόμενη με μια παρούσα εντύπωση.

Έτσι, αν και η αιτιότητα είναι μια φιλοσοφική σχέση, 16 καθώς συνεπάγεται συνάφεια, διαδοχή και σταθερή σύζευξη, είναι τέτοια στο βαθμό που είναι και μια φυσική σχέση, και παράγει την ένωση των ιδεών μας, η οποία μας επιτρέπει να πραγματοποιούμε συλλογισμούς ή συναγωγές.